

РЕЦЕНЗИЯ

от

Валентина Ангелова Драмалиева, доктор по философия, професор в секция „Философия и етика“, катедра „Политическа икономика“, УНСС, член на научно жури: Решение на НС, Протокол №26 /26.10.2020;

Заповед на Директора на ИФС–БАН: РД 09 – 514/26.10.2020

Относно: дисертация за придобиване на научната степен

„Доктор на науките“ по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.3. Философия, научна специалност Етика

на тема: „МОРАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СОБСТВЕНОСТТА

В ЕКОЛОГИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

(към обосноваване на една „проприетарна“ екология)“

автор: Стоян Андреас Ставру, доктор по философия, доктор по право, доцент в секция „Етически изследвания“, ИФС-БАН

Рецензията ми включва осем раздела и е съобразена с изискванията на ИФС-БАН за конкурси за придобиване на научни степени. За изготвянето ѝ се запознах с всички документи, които ми бяха предоставени на електронната поща: дисертация; автореферат (на български и на английски език); списък на публикациите по темата; научна автобиография; три справки за съответствие с минималните изисквания за: *доктор по философия, доктор на науките, доцент*; авторска самооценка за приносите в дисертацията; диплома за доктор по философия; заявление за откриване на процедура за защита на дисертация; протокол от разширен научен семинар на секция „Етически изследвания“; девет публикации (копия).

1. Информация за конкурса

Назначена съм като външен член в научното жури за защита на дисертационен труд на доц. д-р *Стоян Андреас Ставру* на тема „Морални измерения на собствеността в екологически контекст (към обосноваване на една „проприетарна“ екология)“ за придобиване на научната степен „доктор на науките“ с Решение на НС, Протокол №26 /26.10.2020 и Заповед на Директора на ИФС–БАН: РД – 09 – 514/26.10.2020. Определена съм за рецензент на дисертацията на първото заседание на журито, състояло се онлайн на 05.11.2020. Дисертацията е обсъдена и насочена за защита на разширено заседание на секция „Етически изследвания“, ИФС–БАН на 08.10.2020 (получен Протокол).

2. Кратка биографична информация за кандидата

Стоян Андреас Ставру е роден през 1980 г. Образованието му е тясно свързано със СУ „Св. Климент Охридски“: доктор по съвременна философия (2015); доктор по гражданско и семейно право (2009); магистър по социална и юридическа психология (2010); магистър по право (2003). Специализирал е в същия университет:

„Правораздаване“ (2003); „Публична администрация“ (2003); „Международно право и международни отношения“ (2003). Има професионална квалификация: „Треньор по групово-динамичен тренинг и организационно поведение“ (2009); „Медиатор“ (2007); „Треньор по кендо“ (2013); „Планински водач“ (2006).

Образованието и научните интереси на кандидата са свързани с професионалната му реализация – понастоящем той е доцент в секция „Етически изследвания“ на ИФС–БАН (бивш ИИОЗ-БАН) от 2018г. Преди това е бил главен асистент (2016-18) и асистент (2014-16) там. Заедно с това е бил асистент на половин щат в НБУ (2016-18), а също и хоноруван асистент в СУ - Юридически факултет (2006-14) и Философски факултет (2011 – до сега), както и в ТУ - София, Факултет и колеж – Сливен (2012 – до сега), БСУ - Център по юридически науки (2012–13). Преподавателският му опит включва лекции и семинари по дисциплините: Биоправо; Медицинско право; Правни проблеми на медицинския и здравен мениджмънт; Право и етика в дигиталните медии и игри; Правни проблеми в клиничната медицина; Правни проблеми в доболничната помощ; Етични дилеми в здравеопазването; Медикоправна регулация на човешкия живот; Медицинска футурология; Киберправо; Тялото в режимите на правото; Основи на правото; Юридически практикум; Гражданско право – обща част; Вещно право. Ръководи магистри и докторанти. В същото време извършва експертна и консултантска дейност към Център за асистирана репродукция (МЗ) и към Съвет за наблюдение по Закона за хората с увреждания към Омбудсмана на РБ. Доц. Ставру е член на Редакторския съвет на онлайн списанието на ИФС-БАН „Етически изследвания“, както и на електронното издание „Предизвикай правото“, а също и на поредица със същото заглавие в издателство „Сиела“. Той е съставител и научен редактор на няколко колективни сборници.

Доц. д-р Ставру е член на ОС на БАН (2020) и член на Етическата комисия към ИФС-БАН. Задно с това той членува във Фондация за развитие на правосъдието и е основател на професионален сайт „Предизвикай правото“. За дейността си има награди.

3. Съответствие с минималните национални изисквания

Стоян Ставру показва съответствие и дори надвишава минималните изисквани точки по групи показатели за образователно-научната степен „доктор“ и за академичната си длъжност, както и за научната степен, за която кандидатства – „доктор на науките“ в област 2. *Хуманитарни науки*, професионално направление 2.3. *Философия*.

Получените справки сочат, че той има: за ОНС „доктор“ - **95 т.** и надвишава с 15 т. изискванията; за академичната длъжност „доцент“ - **450 т.** и надвишава с 50 т.

изискванията; за НС „доктор на науките“ – 520 т. и надвишава със 150 т. изискванията (специално за БАН).

Запознах се детайлно с изпратените ми таблични справки за тези степени и длъжности и установих, че посочените в тях публикации и цитирания не се повтарят.

По темата на дисертацията (в автореферата) са посочени девет публикации, от които една монография (Вещи в природно състояние: собственост и отговорност за вреди в контекста на чл. 50 ЗЗД. С., Сиела, 2020, 318 с.), пет студии и три статии (2007-20) в авторитетни научни списания и сборници. От списъка е видно, че публикациите са различни от тези, с които е участвал в досегашните конкурси за: *доктор по философия*; *доцент*. Авторът не само е приложил списък, но е изпратил копия на публикациите. Прави добро впечатление, че в съответствие с новите изисквания за НС „доктор на науките“ той има публикувана монография, която е различна от дисертацията.

В научната си автобиография доц. Ставру е посочил числото *двеста и девет*, като общ брой на публикуваните статии и студии, извън тези, с които е участвал в конкурси (2004–20). Освен това впечатляващо научно присъствие, той има участие в дванадесет научни проекти (2012-20), като повечето от тях са активни. За последните две години (2018-20) е участвал и в тридесет научни форуми с доклади или публични лекции.

4. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата

Тъй като дисертацията традиционно е основен компонент в конкурса за *доктор на науките*, ще концентрирам съдържателната страна на рецензията си върху нея, оценявайки научните резултати по няколко утвърдени показатели, които следват.

4.1. Общо описание на дисертацията и автореферата

Дисертацията е с обем от 344 страници, структурирани в: Рамка на изследването; Част I Въведение; Част II Основно изложение, разгърнато в шест глави; Част III Заключение; Списък на използваната литература - 468 заглавия, от които: 168 на кирилица, 300 на латиница, 58 от Интернет. Използвани са 12 таблици и 3 фигури. Направени са 914 бележки под линия. Дисертацията има два типа съдържание – кратко и разгърнато, което помага за ориентирането в текста предвид големия му обем. Има също и списък на използваните съкращения. Текстът е актуален - съобразен с българските и международните закони, валидни към 01.10.2020.

Посоченият обем, структура и източници отговарят на формалните критерии за дисертация за придобиване на НС „доктор на науките“.

Авторефератът е с обем от 73 страници, оформени в три раздела: **I.** Обща характеристика на дисертационния труд (включва девет части: Основна теза; Актуалност и значимост; Обект, цел и задачи; Методи; Научна новост; Разграничения и позициониране; Практическо значение; Научни приноси; Обем и структура); **II.** Съдържание на дисертационния труд (Рамка на изследването, Част I. Въведение, Част II. Основно изложение - шест глави, Част III. Заключение); **III.** Публикации по темата.

Авторефератът, макар и с по-голям обем, отговаря на изискванията и изпълнява предназначението си. Авторът е представил и автореферат на английски език.

4.2. Тема на дисертацията

Избраната тема е предизвикателна – заглавието обединява несъпоставими на пръв поглед величини: морал, собственост, екология, проприетарност. Но вникването в темата показва, че посочените понятия фактически са тясно взаимно обвързани, което разкрива същевременно и различни аспекти и степени на проблемност. Това дава основание на автора да търси и намира нови възможности за установяване на връзки и взаимни зависимости в общественото пространство, за да се постигнат определени значими цели. Той подхожда по оригинален начин към собствеността, екологията, морала, правото. Освен предизвикателна, темата е типично философска и нетипично юридическа, а заедно с това – актуална, интересна и полезна. Това се потвърждава и от текста.

Авторът изследва собствеността върху живите организми („нечовешкия живот“), а същевременно анализира връзката ѝ със собствеността върху неживата природа. Тези аспекти на собствеността имат ярко изразен морален (етически) аспект. Но заедно с това те са слабо проучени и negliжирани както в екологическата етика, така и в екологическото право. Важна цел на дисертацията е да обърне внимание на тази празнина и да потърси варианти за запълването ѝ. Такъв вариант е идеята за проприетарна екология – тя защитава природата чрез регулации, засягащи собствеността. Не по-малко актуална е и идеята да се анализират моралният и юридическият статус на патогените и вирусите, които повлияват пряко не само екологията, но и отношението на човека към природата, а също – отношенията между самите хора. За овладяването на някои от проблемите, породени от тези организми, авторът предлага специални режими на собственост, които да се интегрират в законодателството. В дисертацията има множество актуални и свежи идеи, които обаче изглеждат напълно приложими.

Смятам, че избраната тема е подходяща за докторска дисертация, защото е предизвикателство към теорията и към изследователите, а също – и към правото, като

регулатор. Тя е интересна и полезна както с практическата си ориентираност да „предизвика“ правото и политиката, така и с опита да запълни празнини в теорията, в проучванията и в интерпретациите по посочените актуални проблеми. От друга страна, темата дава отлична възможност на автора да разкрие своя изследователски потенциал.

4.3. Методология на дисертацията

Авторът определя като **обект на изследването** етическите измерения на човешкото притежание (собствеността) спрямо вещи, които са живи биологични организми или са създадени в резултат на геологични процеси, а също - възможните начини за съобразяване на юридическите регулации в действащото у нас екологическо законодателство с тези етически измерения. **Основната цел** е да се изясни ролята, която собствеността би могла да има при законодателното провеждане на определени морално значими и екологически насочени политики. **Допълнителни цели** са: 1) да допринесе за провеждане на научна дискусия по разглежданите проблеми и да се достигне до конкретни предложения за промени в действащото българско законодателство; 2) да запълни една празнота във философско-етическата литература, от което да се възползва екологическият дебат и същевременно - да предизвика адекватни законодателни решения за регулирането на собствеността в екологическа посока.

Във връзка с тези амбициозни цели авторът си поставя **шест основни задачи**, на чието постигане са посветени шестте глави на дисертацията. Всяка от тях търси варианти чрез които „добродетелната собственост“ на различни живи и неживи организми да служи като гарант на екологичното равновесие в света. Формират се съответно шест типа етика: Ландшафтна етика на дома; Консервационна етика на дивото; Етика на свободната гора; Етика за границите между биологичните видове и наследствеността; Етика на бъдещите поколения; обединение от Биоцентрична, Екоцентрична, Физиоцентрична и Холистична етика, включително и Етика на извънземния живот. В тази връзка се сочат екологическите ограничения на класическите постулати за собствеността във вещното право, а заедно с това се представят нови модели за притежание, които могат да ги преодолеят (напр.: междупоколенчески тръст (доверителна собственост); културно обусловена собственост; дефанзивна и интегративна собственост). Мотивиращата цел на тези нови модели е преход от *Етика на природните ресурси* (природата, която е полезна за човека) към *Етика на Земята* (природата, която е ценна сама по себе си).

Методологически дисертацията е изградена върху аналитичния и интердисциплинарния подходи, обединявайки етика, екология и право. Водеща е етическата аргументация, която цели промени в правния регулатор, за да се решат важни

екологически проблеми. Използвани са *теоретични методи* на изследване, както и *други методи*, сред които: *нормативен, системен и логически*. Използвани са също и *индуктивни методи*, както и типично *философски методи: абстракция, съмнение, критичност, проблемно мислене, обобщение*.

Смятам, че методологията е адекватна за постигането на поставените цели. Тя помага на автора да покаже своите изследователски интереси, умения и компетентност, а също - да развие, обоснове и систематизира идеите си.

4.4. Структура на дисертацията

Структурата отговаря на изискванията на задълбочено научно изследване. Тя включва: Съдържание (кратко и разгърнато); Списък с използвани съкращения; Списък на таблиците и фигурите (вс. 10с.); Рамка на изследването (24с.) Част I. Въведение (22с.); Част II. Основно изложение (190с.) в шест глави, от които: 1) Неживата природа: съюзът между забележителното и Етиката на дома (18с.); 2) Микроскопичният живот: патогени, „диви“ вируси и човечество без край (41с.); 3) Дивите растения: към една Етика на „свободните“ гори (42с.); 4) Гените: идентичност и модификации на биологичните видове (35с.); 5) Земята: Етика, обърната към бъдещите поколения (41с.); 6) Извънземният живот: Етика в космическото пространство (14 с.); Част III. Заключение (72с.); Списък на използвана литература (21с.).

Посочените в скоби страници на отделните структурни елементи дават представа за разпределението на обемите. Прави впечатление, че двете уводни глави, както и заключението имат по-големи обеми от всяка отделна глава. Това показва голямата им тежест по отношение на цялата дисертация. Очевидно за автора е важно да представи и обоснове всички проблеми в тяхното единство и взаимна обвързаност.

Прави впечатление, че вътрешната логика и последователността на отделните части съответстват на поставените цели и задачи, а заключението е обобщение на постигнатото. Заглавията на отделните глави са оригинално формулирани. Смятам, че дисертацията е добре структурирана като единен труд. Отделните части са добре балансирани както помежду си, така и по отношение на цялата дисертация.

4.5. Приноси на дисертацията

Съгласна съм с мнението на автора, че негова заслуга към науката (научна новост) е, че запълва една празнина в нашата литература, където липсва монографичен или дисертационен труд, посветен на моралните основания и на границите на човешкото притежание (собственост) на живи биологични организми, както и на природни ресурси, разгледани в тяхното еко-системно единство. Заедно с това бих посочила и следното:

1. Преосмислят се различните етически съображения относно ценността на нечовешкия живот и на неживата природа.
2. За да се обоснове моралната ценност на природата (жива и нежива), се търси друг подход - различен от визирането ѝ като притежаваща права (правосубектност на природата).
3. Собствеността се представя не само като най-значимия икономически и обществен фактор днес, но и като най-надеждния двигател за развитието на екологията.
4. Търсят се етическите измерения на начина, по който хората притежават (имат собственост над) живи организми и различни части от неживата природа.
5. Предлагат се различни модели за притежаване на живи организми и на нежива природа.
6. Връзката между етиката и екологията се преосмисля: пита се какво е допустимо при притежаването и ползването на живи организми, както и на части от неживата природа.
7. Връзката между етиката и правото се прагматизира: етическите съображения се визират и като аргументи за правната регулация (за преосмисляне на съществуващи или създаване на нови закони).
8. Връзката между етиката и правото се „рестартира“: посочва се практическата възможност етиката да налага желаното (като: морални ценности, морални норми, морални модели, морални цели) в обществото чрез посредничеството на правото.

Смятам, че научните приноси на автора са значими, въпреки че той скромно ги причислява към категорията „обогатяване на съществуващите знания“.

Съгласна съм с аргументирането на всеки от посочените дванадесет приноса, изтъкнати от автора (с.15-17, Автореферат).

4.6. Препоръки

Авторът е взел предвид голяма част от бележките, направени на разширеното заседание на секцията за обсъждане на дисертацията. Мисля, че в този преработен вид трудът е по- систематичен и четивен. Нямам конкретни препоръки, които биха повлияли общата ми оценка. Остава техническата препоръка да се свържат автоматично текстът и таблицата на съдържанието, за да може да се стига до всяка страница или заглавие само с едно кликване. Това значително би улеснило четенето и ориентирането в дисертацията – особено след като обстоятелствата налагат всичко да е в електронен вид.

Препоръчвам дисертацията да бъде публикувана, за да достигне до по-широка аудитория, което е добре за практическата ѝ приложимост.

5. Отражение на публикациите на кандидата в нашата и чуждестранната литература (цитиране)

Доц. Ставру е посочил общо петнадесет цитирания за участие в конкурса, от които девет са в монографии и колективни сборници, а шест са в нереферирани списания с научно рецензиране. Посочени са и две публикувани рецензии за негови трудове в нереферирани списания. Общата съвкупност от 135 точки надвишава с 15 точки минималните изисквания по този критерий. Цитиранията съответстват на изискванията за научната степен „доктор на науките“ и заедно с това показват, че научните публикации на автора имат добро отражение в литературата.

6. Критични бележки на рецензента по представените трудове

Нямам принципни възражения по дисертацията и по представените трудове за участие в конкурса. Разбира се, не приемам всички възгледи и тези на автора, но различията са в границите на научната дискусия.

7. Лични впечатления за кандидата и други данни

Познавам Стоян Ставру от участието му в конкурс за главен асистент в секция „Етически изследвания“ на ИИОЗ-БАН през 2016 г. Следя развитието му: публикации, участие в конференции, проекти и други научни форуми. При него всичко се случва твърде бързо, но очевидно е закономерен резултат от образованост, интелект и усилия. Имам отлично мнение за кариерното му развитие, оригиналното му присъствие в научните среди, предизвикателните му публикации и цялостната му многопосочна дейност. Впечатляващи са неговите широки интереси в различни области, богатата му осведоменост, оригиналното мислене, голямата работоспособност, находчивост и последователност.

8. Заключение

Мисля, че Стоян Ставру ще защити убедително темата и своите идеи пред журито, за да получи научната степен „доктор на науките“. Той напълно я заслужава заради направените проучвания и предложените решения в дисертацията, както и заради останалите си публикации и научната си дейност. Във всички тях авторът е показал възможностите си да работи самостоятелно и целенасочено; да проучва и осмисля както теорията, така и емпирията и да търси връзката между тях; добросъвестно да интерпретира данни, идеи, теории, закони; да анализира, аргументира и систематизира; да развива идеите си логично и разбираемо. Той показва широка осведоменост, интердисциплинарност, критичност и оригиналност на мисленето, ярки собствени

позиции, нестандартни решения, обосновани заключения. Въпреки сложността на разглежданите проблеми и тежката терминология от различни научни области, езикът е ясен и разбираем, а стилът на Стоян Ставру вече се е наложил като негова запазена марка и не може да се сбърка. Цялостната ми оценка е позитивна.

Представената работа има достойнствата на задълбочен, убедителен, оригинален, дискуссионен и същевременно - полезен дисертационен труд. Авторът демонстрира солидни философски, етически и юридически познания, както и изследователски умения. Заедно с това той напълно покрива, и дори надвишава, минималните национални изисквания за тази степен. **Гласувам да бъде присъдена научната степен „доктор на науките“ по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.3. Философия, научна специалност Етика на Стоян Андреас Ставру.**

04. 01. 2021 г.

София

Подпис:.....

(проф. д-р В. Драмалиева)